

УДК 338.516.4

Н. С. Белінська к. е. н., доц.

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ В ПІСЛЯПРИВАТИЗАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Проведено аналіз діяльності ВАТ «Вінницький міський молочний завод» (ВММЗ), який у 1998 році був на межі банкрутства. Після приватизації роботу ВММЗ не можна вважати ефективною, тому що внаслідок систематичного подорожчання сировини зростає собівартість продукції, що супроводжується збитковістю підприємства. Майже не зростає обсяг продаж молочної продукції. Причинами цього є: технічні складності змін асортименту, підтримка високої заробітної плати, яка не відповідає темпам росту продуктивності праці, вимоги державних організацій прагнення зберегти свою частку на ринку тощо.

Вступ

З 1990 року почався спад виробництва у всіх галузях харчової промисловості в тому числі і в молокопереробній. Особливої активності цей процес набув в Україні в роки ринкових трансформацій.

Основною причиною цього явища було різке скорочення виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах, де воно стало збитковим, оскільки після зняття дотацій держави сільськогосподарським товаровиробникам стало не вигідно згодувати потенційно прибуткове зерно тваринам і одержувати збиткову молокопродукцію. Молокозаводи не могли купувати молоко за пропонованою сільським господарством ціною, бо вони через спад платоспроможності, бідності основної маси населення продавати технологічно оброблене молоко і продукцію з нього не могли. Дійшло до того, що громадський сектор, тобто, сільськогосподарські виробники молока, продавали молокопереробним підприємствам всього 3 % своєї продукції, решту вони реалізовували на інших ринках збуту (продавали молокосировину міському населенню з автомашин, здавали молоко на заводи на давальницьких засадах, здійснювали бартер, видавали своїм працівникам зарплату молоком, організували переробку молока своїми силами, створювали магазини та т. ін.).

Все це паралізувало роботу молокопереробних заводів. Становище виправили індивідуальні виробники молока — приватні домогосподарства, які почали більше утримувати корів на своїх подвір'ях. Фактично останні 5—6 років молокопереробні підприємства працюють в основному і переважно на їх сировині.

Постановка проблеми

Робота молокопереробних заводів поліпшилась особливо після їх приватизації. Це підтверджується даними роботи Вінницького міського молочного заводу, основні показники його економічної та фінансової діяльності розглянемо в даній науковій статті за методиками, наведеними в [1]. Аналогічно в Україні працюють і інші приватизовані молокопереробні заводи.

Результати досліджень

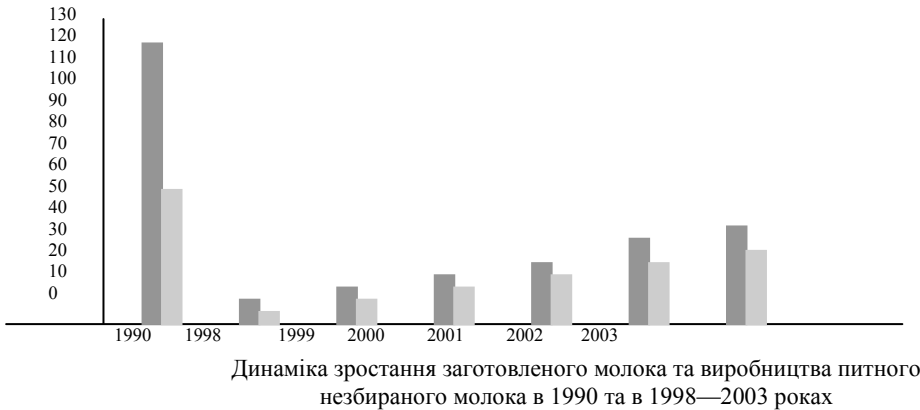
В таблиці 1 показано динаміку заготовок молока і кількість виготовленої основної продукції спеціалізованими заводами

Таблиця 1

Заготовки молока та виготовлення питного незбираного молока різної жирності (2,5 %—3,2 %) та в різному упакованні (в плівці, флягах) в 1990 році та 1998—2003 роках

	1990	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Заготовка молока в тоннах	135452	8686	13671	22673	24434	25620	26736
Кількість незбираного виробленого молока в тоннах	62,9	1,7	2,1	2,165	2,81	3,01	3,5

Дані табл. 1 відображає діаграма

Ринок треба завойовувати, тим більше, що для цього є усі підстави: продукція ВАТ «Вінницький міський молочний завод» є якісною і смачною. Заводом випробувані найкращі сухі закваски для виробництва кефіру та іншої кисломолочної продукції, переглянуті технології виробництва молочних напоїв з метою поліпшення смакових якостей цих продуктів. Заважають ліквідація системи оптової торгівлі і зміна її на стихійні ринки збуту.

Великим недоліком є те, що фактично комерційна служба, яка розв’язує задачі забезпечення матеріальними і сировинними ресурсами, реалізації готової продукції, подальшого збереження продукції на підприємстві, транспортних послуг, має недосконале управління нею, яке треба поповнити спеціалістами для відділу маркетингу.

Розглянемо роботу технологічних підрозділів, які виготовляють основні види продукції.

ВАТ «Вінницький міський молочний завод» є спеціалізованим підприємством з виробництва продукції із незбираного молока, сухого жирного молока, знежиреної продукції, морозива та вершкового масла.

Випуск молочної продукції заводом по роках розглянемо в таблиці.

Таблиця 2

Виробництво основних видів продукції ВАТ «Вінницький міський молочний завод» в 1990-му, 1998—2002 роках, тис. т

ВИДИ ПРОДУКЦІЇ	РОКИ					
	1990	1998	1999	2000	2001	2002
Продукція з незбираного молока	62,9	1,7	2,1	2,65	2,809	3,0
Продукція із знежиреного молока	2,8	0,3	0,7	0,9	1,05	1,29
Сухе молоко жир. 25 %	3,3	0,6	1,0	1,642	1,32	1,5
Морозиво	2,3	0,3	0,737	0,906	1,12	1,23
Масло вершкове	—	0,2	0,1	0,5	0,8	0,95

1998 рік — це перший повний рік, який підприємство відпрацювало, будучи приватизованим. Із таблиці 2 видно, що основною профільною продукцією заводу була продукція з незбираного молока. Цей завод — єдиний, що забезпечував все місто продукцією із незбираного молока. Тепер ця продукція є також профільною продукцією заводу, але питома вага її стала зовсім низькою, на другому місці по кількості є сухе жирне молоко. Морозиво і знежирена продукція займають однакову питому вагу в загальному обсязі виробництва.

Із таблиці 2 видно, що обсяги продукції із року в рік збільшуються, але підприємство має ще великий асортиментний ринковий резерв подальшого нарощування продукції, тому що цього пот-

ребують використані на 20...25 % виробничі потужності. В перспективі зі зростанням заготовок молока цей резерв можна реалізувати.

Зі зменшенням виробництва продукції на заводі зменшився також і її асортимент, який складав в 2002 році 20 % від того, який був у 1990 році. На підприємстві ведеться робота з формування асортиментного плану, яка ґрунтується на вивченні споживацького попиту, розробки нових рецептур, видів фасування та пакування як традиційної, так і нових видів продукції.

Враховуючи технологічні особливості переробки незбираного молока і виробництва різного асортименту молочної продукції, асортиментна програма дає можливість вирішити ще важливішу задачу — максимізацію обсягів продаж за однакової кількості перероблюваної сировини. Про необхідність вирішення цієї задачі можна судити з цифр звітів останніх років роботи підприємства. Так, з 1 тонни молока в 2001 році вироблено товарної продукції на 660 грн, а в 2002 році — 695 грн. Структура товарного випуску продукції в 2002 році характеризувалась такими даними: продукція з незбираного молока — 38 %, продукція із знежиреного молока — 16 %, сухе молоко жирне — 19 %, морозиво — 15 %, масло вершкове — 12 %. Традиційна для молочного заводу продукція в 2002 році вже займала чільне місце серед інших видів продукції. Це — відтворення базового асортименту. І все ж ВАТ «Вінницький міський молочний завод» не має реальної ринкової програми і програми технічного розвитку. Вирішувати питання правильно підбраного асортименту важко, тому важко визначити його ринкову стратегію. Підприємство орієнтовано на переробку натурального молока, яке є суттєвим компонентом його стратегії забезпечення. Тому існує пряма залежність між обсягами переробки молока та виробленої продукції. Інші складові елементи основних та допоміжних матеріалів на кінцеві показники роботи підприємства впливають значно менше. Реформування відносин власності в сільському господарстві, реальна конкуренція в частині закупівлі сировини ставлять задачу стратегії забезпечення на один рівень зі стратегією продажу. Оскільки обсяг ринку сировинних ресурсів безпосередньо визначає стан роботи підприємства навіть у кількісному значенні, то треба розглянути динаміку переробки сировини за роки аналогічні виробництву.

Закупівля і переробка сировини на підприємстві повністю повторюють тенденції зміни кількісних показників обсягів виробництва. Організаційні проблеми по закупівлі сировини є аналогічними проблемам збуту продукції. Підприємство, відходячи від централізованих методів завезення і переробки сировини, втратило своїх традиційних постачальників на ринку закупівлі. Наявна гостра конкуренція на ринку сировини визначає формування не менш значущої для підприємства стратегії роботи по закупівлі молока, збереженню чи проведенню певної цінової політики і серйозної роботи з постачальниками.

Розглянемо стан внутрішньовиробничого планування [2]. Для аналізу візьмемо програму 2001 року. Покажемо її в таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл виробничої програми по дільницях основного виробництва, т

ВИРОБНИЧІ ДІЛЬНИЦІ	ВИДИ ПРОДУКЦІЇ				
	Продукція з незбираного молока	Знежирена продукція	Сухе молоко, 25 %	Масло вершкове	Морозиво
Приймально-апаратна	809	700			
Сирково-творожна	300	305			
Виробництва сметани	1700			450	
Морозива					1120
Сухого молока			1632		
Разом по заводу	2809	1005	1632	450	1120

Із таблиці видно, що дільниці мають різне навантаження на виробничі потужності, різний рівень витрат на виробництво. Тому треба повернутися до відтворення роботи дільниць за графіками.

В результаті проведеного аналізу можна рекомендувати підприємству як першочергові і стратегічні задачі такі напрямки робіт:

— вивчення споживчого попиту на молочну продукцію в традиційному для себе регіоні та обсягів продажу різних видів молочних виробів; вартості пропозицій і продажу іншої продукції товаровиробників і трейдерів на ринку молочної продукції; різновидів фасувальної тари та її популярність у споживачів; асортименту за видами фасування різної продукції та інших суттєвих параметрів ринку;

— аналогічну роботу треба провести на ринку сировини. З'ясувати потенційну його ємність по різних регіонах, ціни, умови продажу, можливості потенційних конкурентів та вивчити їх досвід закупівлі сировини;

— формування збутової стратегії роботи служби продажу підприємства в частині прогнозування і управління асортиментом заявок, ціновою політикою, складанням виробничих графіків відвантаження продукції;

— формування та обґрунтування перспектив технічного розвитку виробництва в частині освоєння та вироблення нових видів продукції, використання різних видів тари і пакувань, фасування продукції, поліпшення якісних параметрів;

— оптимізація поточних (річних, квартальних) і оперативних планів роботи дільниць підприємства в частині максимально повного задоволення заявок збуту і обсягів продажу на одиницю перероблюваної сировини;

— введення в практику роботи підприємства складання календарних графіків роботи структурних підрозділів підприємства з визначенням кількості переробленої сировини і виробництва, забезпеченого заявками асортименту продукції.

Розглянемо структуру затрат на виробництво та систему управління затратами.

Планування затрат на виробництво на підприємстві виконується у відповідності з прийнятими положеннями та інструкціями по калькулюванню витрат на виробництво з віднесенням їх на конкретний вид продукції.

Більша частина витрат підприємства пов'язана із закупівлею сировини та допоміжних матеріалів. У 2001 році ці втрати склали, відповідно — 67,7 % та 7,3 %, теплоресурси — 6,5 %, амортизаційні витрати — 1,4 %. В 2000 році витрати на допоміжні матеріали — 7,2 %, сировину 66 %, теплоресурси — 6,1 %, заробітна плата — 6,4 %, амортизація — 1,2 %. Зріст фактичної собівартості у 2001 році порівняно з 2000 роком був — 21,8 %. Внаслідок такого зростання повної собівартості витрати на 1 грн товарної продукції виросли до 98,11 копійки порівняно з 89,09 коп. у 2000 році. В 1999 році вони були — 81,44 коп. Основними причинами зростання витрат на 1 грн виробленої продукції були: допущення перевитрат по окремих статтях собівартості, та зниження оптових цін на продукцію підприємства.

Постійно підвищувались фактичні ціни і тарифи на матеріальні ресурси: молоко, пакувальні матеріали, тару, основні матеріали для виробництва морозива та інше і це призвело до підвищення рівня витрат на одну гривню товарної продукції, що в свою чергу негативно вплинуло на величину одержаного валового прибутку, який в 2001 році знизився на 19,8 % порівняно з 2000 роком.

Негативно впливає на величину собівартості коливання в закупівельних цінах на молоко по місяцях року. Так, наприклад, у 2000 році закупівельна ціна 1 тонни молока була в квітні — 500 грн, травні — 400 грн, липні—серпні — 450...500 грн, а в листопаді—грудні — 650...700 грн. Таке коливання в цінах закупівлі на всі матеріальні ресурси і призводить до підвищення витрат на 1 грн товарної продукції, що в свою чергу впливає на валовий прибуток, якого, наприклад, в 2000 році недоодержано в сумі 119 тис. грн.

Одним із невирішених питань є висока енергомісткість виробництва. Питома вага витрат на придбання теплоенергії (пари) на заводі займає 66,2 % в структурі витрат на всі теплоресурси. Тому перед керівниками стоїть задача будівництва своєї котельні. Приблизна вартість проекту власної котельні складає близько 2,5 млн грн, термін окупності витрат — 1,7 року. При використанні енергоносіїв від зовнішніх постачальників, а саме теплоенергії, собівартість її завищується з двох причин: великі втрати на шляху теплотраси і неможливість впливати на параметри енергоносія, а енергоносіїв витрачається немало, особливо в цеху сушіння молока. Заводом виконана велика робота по збереженню енергоносіїв. Про це свідчать такі цифри: в 2001 році перероблено сировини на 7,8 % більше, ніж у 2000 році, але витрати теплоенергії в кількісному виразі — на 1,9 %, електроенергії — на 5,3 % більше, а витрати води — на 14,8 % менше. Це значить, що питома вага тепло-енергоресурсів в собівартості продукції по заводу складає в %:

	1999 РІК	2000 РІК	2001 РІК
Теплоенергія в грошовому обчисленні	8,9 %	6,1 %	5,6 %
Електроенергія в грошовому обчисленні	3,0 %	1,9 %	2,1 %
Вода в грошовому обчисленні	2,2 %	1,0 %	0,7 %

У зв'язку з цим було проведено переоблаштування дільниці № 6 на нові виробничі площі, що дозволило зменшити кількість задіяного технологічного та енергетичного обладнання, а також провес-

ти переобладнання і реорганізацію дільниці по переробці кисломолочної продукції. Крім цього, при влаштуванні на нових виробничих площах дільниці з виробництва масла цеху № 6, було впроваджено нову технологічну лінію виробництва масла методом Мельошина. Всі ці роботи були пов'язані з великим обсягом робіт з демонтажу старого обладнання та монтажем нового і виконані силами ремонтної служби без залучення сторонніх організацій. Силами ремонтників проведена також модернізація фасувального обладнання з встановленням фотопозначки та дозатора. Для потреб зберігання морозива було впроваджено низькотемпературну камеру № 4 об'ємом 164 м³; для підвищення якості промивки технологічного обладнання та зменшення витрат води впроваджена миюча машина високого тиску.

З метою оптимізації використання енергоресурсів на підприємстві впроваджена система обліку води, електроенергії, теплової енергії, яка дозволяє оперативно стежити за витратами енергії на виробництві та завчасно планувати усунення недоліків при використанні енергоресурсів. Проведено низку заходів, направлених на зменшення енерговитрат на виробництві: монтаж водяного опалення корпусів підприємства; реконструкція системи охолодження конденсаторів в цеху № 4; перехід підприємства на пару одного параметра; проведення ізоляційних робіт на трубопроводах теплохолодоносіїв. Порівнюючи витрати енергоносіїв та валову переробку молока за 2000 та 2001 роки, складемо таблицю.

Таблиця 4

Витрати на енергоносії на ВАТ «Вінницький міський молочний завод» у 2000 та 2001 роках

РОКИ	СПОЖИТО ВОДИ, М ³ НА 1 Т МОЛОКА	СПОЖИТО ЕЛ. ЕНЕРГІЇ, КВТ/ГОД. НА 1 Т МОЛОКА	СПОЖИТО ТЕПЛА, ГКАЛ НА 1 Т МОЛОКА	ПЕРЕРОБЛЕНО МОЛОКА, ТОНН	ЗМЕНШЕНО СПОЖИВАННЯ НА %
1999		/162,6	0,9		Зниження 19 % 2000/1999
2000	116203/5,1	2652600/117	17859/0,79	22673	3,4 %
2001	98948/4,0	2792200/114	18211,9/0,74	24474	

Розрахунок потреби в основних та допоміжних матеріалах виконується у відповідності до технологічних норм на кожний вид продукції, виходячи з базисної жирності молока — 3,4 %. Інші види основних та допоміжних матеріалів нормуються, виходячи із рецептур їх потреби по кожному виду продукту. Транспортні витрати відносяться на одиницю виробу пропорційно вартості транспортування молока та основним нормам витрат натурального молока в переведенні на базисну норму жирності.

Все вищеописане доводить, що, враховуючи технологічні особливості виробництва продуктів з молока, а також різну фактичну жирність перероблюваної сировини для планування та списання витрат на виробництво надзвичайно важливим є управління асортиментом продукції, яка виробляється заводом.

До інших витрат, пов'язаних пропорційно з виробництвом, відносяться витрати на оплату праці основних виробничих робітників з відрахуваннями на соцстрах. Беручи до уваги, що у виробництві переважають в основному апаратні процеси, то і нормування праці виконується в залежності від фактичного часу роботи апаратів, а не безпосередньо від виробництва конкретних видів продукції.

Амортизаційні відрахування нормуються і входять в калькуляційну вартість кожного виду продукції безпосередньо, в залежності від розподілу обладнання по дільницях основного виробництва. Віднесення амортизаційних відрахувань на той чи інший вид продукції виконується на кожній дільниці окремо на вироблену цією дільницею продукцію. Це ще раз підкреслює необхідність якіснішого складання планів виробництва кожного виду продукції з розподілом виробничої програми по дільницях заводу.

Витрати на паливо та енергоресурси, виходячи з діючих норм та нормативів по кожному виду продукції, визначаються технологічними особливостями їх виготовлення в кожному виробничому підрозділі. Треба звернути увагу на діючі відхилення в нормованих та фактичних величинах енергоспоживання, наявності енергоспоживачого обладнання, продуктивність яких є незбалансованою з фактичним виробленням продукції, наприклад, з виробництва холоду. І хоча наведені попередні цифри по використанню енергоносіїв позитивні, проте на підприємстві необхідний серйозний енергоаудит

та інженерна програма енергозбереження, нормування енергоносіїв, які споживаються на виробництві.

Комплексні статті витрат (витрати на утримання та експлуатацію обладнання та загальнозаводські витрати) не нормуються і їх величина на період, що планується приймається за фактичними витратами попереднього періоду з наступним віднесенням на вартість одиниці продукції пропорційно трудомісткості. Відсутні кошториси витрат, а як наслідок, і можливість контролю за рівнем витрат в частині загально-виробничих витрат, які по звітних даних на заводі складають до 4 % загальних витрат на виробництво.

Враховуючи технологічні особливості виробничих процесів, ґрунтуючись на реальній структурі затрат на виробництво, необхідно відслідковувати динамічні тенденції та взаємозв'язок вартості закупленої сировини, обсягів виробництва продукції та ціни реалізації, які забезпечують так звану точку беззбитковості роботи підприємства.

Аналіз динамічних залежностей обсягів виробництва і величини витрат з розбивкою на постійну та змінну складові по видах продукції в своєму класичному виконанні нічого не дає [3, 4, 5]. Річ у тому, що існує жорстка взаємозалежність між обсягами виробництва різних видів продукції, що вже само по собі виключає можливість фрагментарного розгляду структури витрат, ціни та обсягів виробництва по виробках. Крім того, основна складова витрат на виробництво — вартість заготовленої сировини займає суттєву питому вагу в загальних витратах і, сама по собі, є величиною, яка динамічно змінюється. Тому для молочної промисловості доцільніше буде провести аналіз всього асортименту продукції з розрахунком не локальної точки беззбитковості по кожному виду продукції, а встановлення мінімально допустимих за наявних ринкових цін «коридорів» беззбиткової роботи підприємства. Розрахунки показали, що за заготівельними цінами на молоко без змін цін реалізації, що діяли в 2000 році, мінімально допустимий обсяг продукції, яку може виробити підприємство без збитків, склав 5500 тонн в запланованому асортименті. При підвищенні закупівельних цін до 650 грн за 1 тону для беззбиткової роботи треба виробити вже 6000 тонн молочної продукції. Таким чином, прийнята заводом на рік програма виробництва продукції має невеликий резерв беззбитковості, десь всього 10 %. Якщо вартість сировини збільшиться, скажімо, до 750 грн за 1 т, підприємство без зміни ціни продажів для беззбиткової роботи повинно вже виробити 7000 тонн молочної продукції. Враховуючи, що в плані на 2003 рік було визначено програму 6520 тонн продукції з ціною закупки молока 600 грн за тону, розраховані параметри знаходження підприємства в «коридорі» беззбитковості є реальними.

Як наслідок проведеного аналізу витрат на ВАТ «Вінницький міський молочний завод», можна порекомендувати перегляд та уточнення чинної нормативної бази планування затрат на виробництво як по видах продукції, так і по виробничих підрозділах підприємства.

Розглянемо організаційно-виробничу структуру заводу, яка побудована за принципом функціональної підпорядкованості структурних підрозділів, до якої входять основні виробничі дільниці (їх називають на підприємстві цехами), які безпосередньо зайняті в технологічному процесі виготовлення продукції, і які забезпечують роботою підрозділи, ремонтні і експлуатаційні служби та служби управління.

Не дивлячись на зміну форми власності, суттєві зміни в схему організації управління підприємством протягом останніх років не вносилися. Зміни, які відбувались в штатному розкладі, зміни функцій та задач, які ставились перед підрозділами, не знаходили відображення в структурі управління, яка є недосконалою, бо в ній не врахована низка суттєвих моментів організації управління. Так, немає чіткого розподілу функцій по вертикалях управління (маркетинг, економіка і фінанси, виробництво і забезпечення). Не чіткими є також горизонтальні зв'язки і відповідно не забезпечується координація робіт різних структурних підрозділів під час оперативного вирішення питань.

Невизначеність функцій і задач структурних підрозділів вносить елемент невизначеності в організацію руху матеріальних потоків на підприємстві. Так, наприклад, складське господарство організоване на принципах сумісності різних товарних груп, хоч було б більш правильно організувати його з урахуванням надходження та виходу матеріальних цінностей з підприємства.

Практично всі функції управління централізовані, що досить продумано і обґрунтовано. Виходячи з технологічних особливостей процесів виробництва, ні один із виробничих підрозділів не є технологічно замкнутим комплексом з закінченим циклом переробки. Суттєву роль в організації виробничого процесу відіграє внутрішньозаводський рух напівфабрикатів, які виробляються в процесі сепарування молока.

Загальні витрати на управління у відповідності з плановою собівартістю складають — 512 тис. грн або 3,1 % в загальних витратах.

Висновки

В ринкових умовах піднімається значення самозабезпечення регіонів продовольством. Тому для збалансованого харчування населення в конкретному регіоні треба вести подальший науково-обґрунтований пошук перспектив нарощування обсягів виробництва продукції.

Аналіз показав, що зростання собівартості продукції супроводжується збитковістю підприємства. В умовах ринкових трансформацій підприємствам доводиться боротися в жорсткій конкуренції за більш низькі витрати виробництва продукції. Причини зростання собівартості продукції, збитковості підприємств є різними: непередбачені коливання цін; технічні складності змін асортименту; вимоги державних органів; підтримання високої заробітної плати; прагнення зберегти свою частку на ринку та багато інших.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: 4-е издание. перераб. и доп. — Минск: ООО «Новое знание», 1999. — 688 с.
2. Орлов О. О. Планування діяльності промислового підприємства. Підручник. — К.: Скарбн, 2002. — 336 с.
3. Новые правила калькулирования в промышленности. — Харьков: Центр Консульт., 2001.
4. Економіка сільського господарства / За ред. В. П. Мергеса. — К.: Урожай, 1995. — 288 с.
5. Недбалюк В. М. Застосування нових методик для визначення ефективності виробництва в молочній галузі // Збірник наукових праць ВДАУ. — № 13. — С. 110.
6. Белінська Н. С. Економічна ефективність роботи підприємств молочної промисловості України. — Вінниця: Універсам-Вінниця, 2003. — 148 с.

Рекомендована кафедрою економіки промисловості та організації виробництва

Надійшла до редакції 23.03.04.
Рекомендована до друку 8.04.04.

Белінська Неля Семенівна — доцент кафедри економіки промисловості та організації виробництва.
Вінницький національний технічний університет